

Når begynte krigen i Norge, og hvem tok ansvaret?

Av oberstløytnant cand.philol. Anton Olstad

«En annen ting er også felles. Overbevisningen om at offiserene for en vesentlig del var forrædere, forøvrig udugelige. Det er åpenbart at mange direkte tror de er skyld i at vi tapte. Det kommer som et helt selvfølgelig grunnlag for samtalene. Det er ikke engang vondt ment når de snakker om det til en offiser. Det er ganske enkelt slik - akkurat som blindhet, alderdomssvakhet og idioti er fakta som en vel kan ønske anderledes, men ikke kan bebreide den som lider av det. Det er helt eventyrlig», skriver generalmajor Odd Lindbäck-Larsen i sin bok «Veien til katastrofen» om sine politiske medfanger i 1941-42 da tyskerne hadde fengslet ham på Møllergaten 19.

Eventyrlig er også journalist Bjørn Bjørnsens bok om 9. april. Den er satt sammen med stor faglig dyktighet. Men den er ikke sannferdig. Det hjelper ikke at den slåes opp i fjernsynet og at man der lar en ung historiker på venstresiden tre frem og forsikre at boken er historie. Den skal gjenta for det norske folk den desinformasjon at offiserene, især generalsta-

ben, i stor utstrekning var «halvnazistiske dustemikler.» Nygaardsvold og Koht derimot var situasjonens herrer, Nygaardsvold selve grunnfjellet, ifølge Bjørnsen.

Lindbäck-Larsen fastslår at «de norske politikere var hverken tåper eller upatriotiske. Det er lett, og berettiget også å kritisere. Men det er ingen grunn til å hovere.» Nei, det er ingen grunn til å hovere, — men kanskje til, nå når Bjørnsen utfordrer, å se på politikernes rolle en gang til.

I historien om 9. april står naturlig nok utenriksministeren, historieprofessoren Halvdan Koht, særlig utsatt til.

De som har kjent ham fra Universitetet har vært trollbundet av hans kunnskaper og hans personlighet. Han har rimeligvis vært en dominerende skikkelse i regjeringen. En historiker burde imidlertid hatt særlige forutsetninger for å skjønne hvor utsatt vårt land var, strategisk vurdert, og tatt konsekvensene av en slik forståelse. Egentlig var det jo bare å bla i historien. Da den tyske uinnskrenkede ubåtkrig begynte våren 1917, regnet tyskerne med at Norge kunne bli

trukket med i krigen på Storbritannias side. Sjefen for den tyske admiralstab, admiral von Holtzendorff utarbeidet da et operasjonsdirektiv som gikk ut på å «vanskeliggjøre de engelsk-norske sjøstridskrefters bruk av den norske kyst - foreta luftangrep på hovedstaden og havne- og industrianlegg i Norge -»

I et promemoria av 16. desember 1939 skrev marineminister Winston Churchill bl.a. «Det kan ikke betones sterkt nok at britisk beherskelse av den norske kyst er et strategisk mål av første orden.»

Det siste har Koht åpenbart innsett, bl.a. på grunn av de britiske nøytralitetskrenkelser og fordi de allierte i 1918 hadde lagt et minebelte tvers over Nordsjøen fra Skottland til Karmøyområdet. Der ble sperringen etter noen betenkelighet, avsluttet med norske miner. Den tyske «Hochsee-Flotte» var lukket inne i havnene. Ombord i disse fartøyene begynte den tyske revolusjon i 1918 i krigens tolvte time. Den tyske krigsmakts ledere måtte senere, med eller uten en Hitler, ha lært at

Tyskland ikke kunne komme i en slik situasjon i en ny krig. Det burde man ha forstått.

Professor Magne Skodvin er spesialist i okkupasjonstidens historie. Men han har vanskelig for å kritisere senior historieforsker Koht. I sin bok «Samtid og historie» (side 53) sammenligner han Kohts ansvar med Roosevelts for japanernes anfall mot Pearl Harbour. Skodvin frikjenner indirekte Koht. Bjørnsen går videre; han heiser han opp igjen på pidestallen.

Politikerne lever stundom i en teoriens verden, som ikke alltid samsvarer med realitetene. Nygaardsvold og Koht var forpliktet til å tro på fred - det var en tilbøyelighet i tiden, og også blant annet fordi det sto dårlig til med Forsvaret at en krig måtte bli en katastrofe for landet. Men de meldinger som kom i aprildagene til Utenriksdepartementet, og de reportasjer avisene bragte om tyske flåteenheter på vei nordover burde ikke ha vært oversett, særlig ikke når det meldes om transportfartøyer med tropper ombord. Man bruker ikke tropper til rene sjøslag, *tropper brukes på land*. Man kan ikke etterpå unnskyldes seg med at man ikke hadde tillit til den norske sendemann i Berlin. Den 5. april mottok Kohts departement en melding som bl.a. sa: «De samme forlydender, som er omhandlet i mitt skriv 638, er hørt av den herværende danske kollega, som dessuten har hørt rykter om besettelse av punkter på Norges sydlige kyst». «Samme dag fikk departementet de tilsvarende opplysninger fra den norske minister i Danmark. Samme dag hadde generalstabssjefen, oberst Rasmus Hatledal vært hos regjeringens forsvarsminister og foreslått mobilisering.

Undersøkelleskommissjonen

av 1945 sier i sin innstilling (Bind II, side 162): «Til avslutning bør nevnes at hverken utenriksminister Koht eller statsråd Ljungberg brakte de meldinger de hadde mottatt videre til Regjeringens øvrige medlemmer. Ingen av dem drøftet situasjonen med de militære myndigheter. Det ble heller ikke fra Utenriksdepartementet hverken 5., 6., 7. eller 8. april gjort noe forsøk på å få opplysningene fra København eller Berlinlegasjonen supplert, så at en i Oslo i allfall kunne ha fått opplysningene i den mer fyldige form som de kom i til København.

Under møtet i Stortinget 8. april kom det melding om torpederingen av det tyske transportskipet «Rio de Janeiro». Ljungberg la da frem Kommanderende Generals (Hørsjefens) forslag om alminnelig mobilisering. Regjeringen besluttet å kalle inn styrker i Østfold. Det var Oslofjorden man særlig tenkte på. Undersøkelleskommissjonen sier (side 181): «Men det er av interesse å se at Regjeringen heller ikke på dette tidspunkt hadde klart for seg at krigen sto for døren.»

Generalstabens sjef, oberst Hatledal gikk til Forsvarsministeren 5. og 6. april og ba om at det måtte mobiliseres. Den 8. april var han der igjen, først alene, men senere på dagen sammen med Kommanderende General, generalmajor Kristian Laake. De fikk beskjed om at mobiliseringsspørsmålet skulle behandles om morgenen neste dag, 9. april.

Den 9. april kl. 0430 fremla den tyske sendemann, dr. Bräuer, de tyske krav for Koht, som forela dem for Regjeringen og deretter meddelte at man ikke imotekom kravene. Regjeringen besluttet samme natt mobilisering. Ljungberg og Lie

innfant seg i generalstaben. Oberst A. F. Munthe noterte at: «To representanter for regjeringen innfant seg klokken 3.45 om morgenen - på et tidspunkt da enhver mobilisering var teknisk umulig - på kommanderende generals kontor og gav ordre om delvis og stille mobilisering.» Det var da generalstabssjefen i frimodighet ytret tvil om forsvarsministerens mentale tilstand. Stille mobilisering eller mobilisering pr. post var en absurditet.

Etterpå hevder regjeringsmedlemmene at det var alminnelig mobilisering som var ment. Men er det sikkert? Det bør huskes at situasjonen langt fra var klar for regjeringen. Kanskje har man trodd at åpen og alminnelig mobilisering ville virke provoserende på tyskerne og foretrukket delvis og stille mobilisering, med skriftlig innkalling.

Norsk Telegrambyrå intervjuet Koht da han sammen med Kongen, Kronprinsen med familie, regjeringsmedlemmer og stortingsmenn skulle reise med ekstratog fra Oslo Ø til Hamar om morgenen 9. april. I intervjuet er ikke krig nevnt med ett eneste ord. Dog heter det: «- og forøvrig gav han (Koht) den opplysning at det i natt gikk ut alminnelig mobiliseringsordre.»

Bjørnsen bebreider de militære myndigheter at mobiliseringsordren ikke ble sendt ut over radioen. Han har ikke skjönt at en såkalt «stille mobilisering» ikke tillot det. Hvorfor brukte ikke regjeringen selv Kringkastingen til orientering av befolkningen? Regjeringen, med Koht, trodde fremdeles at den kunne overlegge og forhandle. Derfor gjaldt det å ikke tirre tyskerne unødig. Oslos politimester Kristian Welhaven sier i sin rapport at han 9. april

flere ganger var i telefonkontakt med regjeringen på Hamar og på Elverum. « - blant annet hadde jeg i oppdrag å overbringe en henstilling (-til den tyske sendemann. Forf. bemerkning.) fra regjeringen om innstilling av fiendlighetene inntil de norske statsmakter hadde tilendebært sine overveielser».

Bjørnsen hevder at landet var uten forsvarsledelse 9. april. Det gjør ikke saken bedre at landet var uten en handledyktig politisk ledelse. Regjeringen syntes å ha nok med å bringe seg i sikkerhet og skaffe tid til å tenke seg om.

Når gav regjeringens sjef Nygaardsvold, eller utenriksminister Koht eller forsvarsminister Ljungberg på regjeringens vegne, Kommanderende General eller generalstaben ordre om å gå til krigshandlinger? Koht hevder i sin bok «For fred og fridom» (side 227) at det var soleklart at det var krig 9. april. Hvorfor brukes ikke ordet krig i noen proklamasjon fra regjeringen i aprildagene? Forklaringen er i allfall inntil 10. april, enkel. Inntil da trodde regjeringen at krig kunne unngås.

Oberst Jørgen Jensen, da sjef for Opland Dragonregiment nr. 2, pekte i et åpent brev i Aftenposten 28. april 1947 til Nygaardsvold, på at mobiliseringsordre alene ikke betyr at det skal kjempes. «Om så behøvde vel ikke Regjeringen å ha overveid og underhandlet de første dagene *etterat* ordren om mobilisering var gitt. Og hvorfor kom det ingen ordre om å kjempe?» spør oberst Jensen. «Jo, fordi Regjeringen selv ikke var klar over hva den ville. På anmodning av Dem var jeg tilstede i det statsråd som ble holdt i Hamar 9. april, etterat ordren om mobilisering var gitt. Men i dette statsråd, hvor også endel

stortingsmenn var tilstede, sto meningene mot hverandre. En del statsråder ville kjempe, en del medlemmer av Regjering og av Storting var mot kamp, de fleste var høyst tvilrådige og nedstemte. Regjeringen forlot Hamar uten at noen bestemmelse var tatt».

Dette var 9. april, og regjeringen reiste fra Hamar ved 2000 tiden. Nygaardsvold hadde, ifølge Kohts «Fra skanse til skanse» (side 88) «heldt ein tale som vitna om djupt vonmod». Men Nygaardsvold fikk mer mot etterhvert sier Koht. Dr. Bräuer hadde gjennom ekspedisjonssjef W. M. Johanessen bedt regjeringen om konferanse. Etter møtet sendte regjeringen et telegram til ekspedisjonssjefen i Oslo. «Ber Dem straks meddele sendemannen at Regjeringen nu forelegger spørsmålet om underhandling med de tyske myndigheter om fredelig ordning for Stortinget. Kan gi endelig svar sent i aften eller tidlig imorgen. Forutsetter i mellomtiden stansing kamp.» (Stortingsdokument nr. 2. 1945).

Oberst Jensen skriver videre i brevet til Nygaardsvold: «Selv så og hørte jeg dem den 9. april på Hamar - en trist opplevelse -».

Bjørnsen tegner et ganske flatterende bilde av Nygaardsvold på Hamar. Men dengang var Bjørnsen 3 år og ikke tilstede, men oberst Jensen var 62 år og tilstede. Det gjør unektelig noe forskjell.

Hambro beskriver i sin første bok «De første måneder» (side 24) Nygaardsvold slik: «Statsministeren var rystet i sitt vesens grunn, ikke utelukkende fordi Norge var i nød, men fordi noget fundamentalt i hans oppfatning av menneskelig hederlighet og anstendighet var brutt sammen.» Det synes å være en fair karakteristik.

Hva har forherligelsen av et bestemt parti å gjøre i en slik bok om 9. april? Den 1. mai-tale Bjørnsen holder på side 101 er helt overflødig. Generalmajor R. Roscher Nielsen redegjør i en artikkel i Aftenposten 11. oktober for at Trygve Lie overfor ham påtok Arbeiderpartiet ansvaret for forswarets avmakt i april 1940. I rettferdighetens navn må tilføyes at de fleste partier hadde skyld, og at Venstre gav oss den sletteste forsvarsordning vi vel noensinne har hatt. Kommanderende General, generalmajor Ivar Bauck tok avskjed for å markere at et slikt folkebedrag ville han ikke være med på. Oberst Kristian Laake ble så Kommanderende General. Han falt for aldersgrensen 9. april 1940. Arbeiderpartiet har ikke monopol på forsømmelsen av forsaret dengang.

Den virkelige krig i Norge begynte 10. april, og det var begivenhetene selv som tok avgjørelsen for den flyktende regjering. Det henger slik sammen: Den 9. april hadde sjefen for Østopland Infanteriregiment nr. 5 på Elverum på eget initiativ beordret et gardekompani til å sperre veien fra Hamar. Kaptein Arne Hagtvedt la en stilling ved Midtskogen og en noe lenger bak. Gardeavdelingen på Midtskogen ble senere forsterket med befal og menige fra regimentet, samt med enkelte frivillige skytterlagsmedlemmer fra Elverum. Det er vel det siste Bjørnsen tenker på når han i partipolitisk entusiasme forkynner (side 253) at «Elverum Arbeiderparti mobiliserte». Hans fremstilling av kampen på Midtskogen er - som så meget annet i hans bok - belemret med flere feil.

Vesentlig i denne sammenheng er imidlertid at kampen

på Midtskogen hindret at regjeringen ble tatt til fange. Ifølge en annenhånds kilde skal Koht ha bedt om at skytingen på Midtskogen måtte stanse, men han har senere («Frå skanse til skanse») side 40, 41) forklart at dette var en misforståelse. Men er det det? Trodde ikke Koht fortsatt på forhandlinger, han skulle jo møte dr. Bräuer neste dag? Ville ikke kamp ødelegge mulighetene for forhandlinger?

Det er helt forståelig og helt rimelig at regjeringsmedlemmene, især Koht og Nygaardsvold, de ledende skikkelser, var utmattet og i villrede den 9. april på Elverum. Ingen bebreider dem det. I en privat dagbok fra 9. april står følgende. «NN kom tilbake og meddelte at regjeringen med unntak av Ljungberg og Lie hadde virket nedslåtte og «hugørne». Nygaardsvold hadde gått opp og ned på gulvet, vridd hendene og sagt: «Vi må reise til Sverige — vi må reise til Sverige.»

«Dagen etter, onsdag 10/4, var det et forvirret regjeringsmøte i Elverum, hvor de fleste regjeringsmedlemmer holdt på å gi opp og var meget nedbrutt. Samme dag ble oberst Ruge Kommanderende General og det ble besluttet at vi skulle ta opp striden.»

Den 10. april, etter kampen på Midtskogen, hadde oberst Ruge ringt til Koht for å høre om det var så at motstanden skulle opphøre. Koht benektet det. I foran nevnte dagbok heter det: « - Ruge fortalte at Koht hadde sagt: «De tror altså at det ennå nytter å gjøre motstand?» Der-til svarte Ruge «Ja».

Koht sagde da med gråt i stemmen: «Takk skal De ha oberst at det ennå er dei som tror på motstand.»

Koht omtaler selv denne telefonsamtalen i sin bok «Frå skanse til skanse» (side 41).

Henrik Groth skriver i Farmand nr. 40 d.å. i sin artikkel «Niende april». «Det er ingen nytelse å lese om den totale forvirring i generalstaben, som endte med regjeringens impulsive beslutning om å overlate det hele til oberst Ruge.»

I dette tar Groth feil. Oberst Ruge hadde vært på tale som forsvarsminister. Han hadde vært generalstabssjef og var som infanteriinspektør ansienitetseldste oberst i Infanteriet. Dette skulle alene vært nok. Men det viktigste var at oberst Ruge da var på Elverum og at han var en personlighet som

vakte tillit - og som regjeringen støttet seg til.

Regjeringen traff ikke beslutninger på egne premisser. Kommandanten på Oscarsborg, oberst Birger Eriksen, tok ansvaret for å senke «Blücher» og gjorde det mulig for regjeringen å avslå Bräuers krav 9. april. Sjefen for Østopland Infanteriregiment nr. 5 oberst Hans Hiort, tok ansvaret for å stanse tyskerne på Midtskogen. Dette gjorde det mulig for Kongen neste dag å avslå de tyske krav om en regjering Quisling. Og i oberst Otto Ruge, som var på stedet, fant regjeringen den mann som tok ansvaret for krigføringen.

Derfor gikk det ikke så aller verst allikevel.

wistex ais

1540 VESTBY - TLF. 02-95 03 30

AVHENDING AV INTENDANTURMATERIELL

Den beste kontakt for seriøs og rasjonell avhending av utrangert og kassert intendanturmateriell

Kontakt også meg når det gjelder flytting

Med nye, moderne flyttebusser og erfarne flyttefolk kan jeg på en betryggende måte besørge Deres flytting.

TRANSPORT • SPEDISJON
FLYTTBYRÅ

KIRKEVEIEN 16 B
TLF. 042/90 539 - KR. SAND S.

H.K.SOLBERG
TRANSPORT & SPEDISJON
FLYTTING INN-UTLAND
KRISTIANSAND S. TEL. 90339